

**ABDULLA AVLONIYNING HAYOTIY
SABOQLARI AVLODLARIGA**

Qoraxo‘jayeov Saydullo

Nizomiy nomidagi TDPU

Tarix fakulteti 3-bosqich talabasi

Taylonov Yoqubjon

Ilmiy rahbar - Tarix fanlari nomzodi

Annotation: *Abdulla Avloniy (1878-yil 12-iyul — 1934-yil 25-avgust) — atoqli o‘zbek yozuvchisi, dramaturg, pedagog va o‘qituvchi, zamonaviy tipdagi o‘zbek maktabi rivoji uchun katta xizmat qilgan. Ushbu maqolada uning faoliyati izohlangan.*

Key words: *Avloniy, ustoz, ta’lim, teng, jadid, bilim, faoliyat, O‘zbek, Turkiston, maktab, teatr.*

31 avgust O‘zbekistonda Qatag‘on qurbonlarini xotirlash kuni nishonlanadi. Bu kunda jadidchilar ham yodga olinadi - ta’lim tizimini yangilash, ruhoniylar sohasida islohotlar o‘tkazish, milliy tillarda adabiyot va madaniyatni rivojlantirish tarafdori bo‘lgan harakat. Ayrim jadidlar Turkiston o‘lkasining muxtoriyati yoki mustaqilligi tarafdori bo‘lgan siyosiy faollik ko‘rsatdilar. Harakat konservativ diniy yetakchilar, keyinroq kirib kelgan sovet hokimiyati tomonidan qarshilikka uchradi.

Jadidlarning yorqin namoyandalaridan biri yozuvchi, ustoz, teatr arbobi Abdul Avloniy edi. 1917 yilga qadar u yangi usul maktablari yaratdi, o‘qituvchilar uchun qo‘llanmalar yozdi, gazetalar ochdi, Toshkentda birinchi teatr ochilishida qatnashdi. 1919 yilda Sovet hukumatining Afg‘onistondagi diplomatik vakolatxonasida qisqa vaqt bo‘ldi. Ko‘p o‘tmay bolsheviklar g‘oyalaridan ko‘ngli qolib, siyosatdan, keyinroq teatrdan uzoqlashib, ta’lim sohasiga o‘tadi.

20-asrning boshlarida u konservativ ruhoniylar tomonidan o‘z g‘oyalarini rad etishiga duch keldi, uning maktablari va gazetolari doimiy ravishda yopildi. U to‘g‘ridan-to‘g‘ri kommunistik qatag‘onlarga duchor bo‘lmagan, ehtimol u ularning eng yuqori cho‘qqisiga chiqmagani uchundir (1934 yilda vafot etgan). SSSRda uning muallim sifatidagi xizmatlari e’tirof etilgan, ammo teatr yoki jurnalistik yutuqlari hech qayerda qayd etilmagan va Avloniyning o‘zi uni shunchaki "olib ketishlari" mumkinligini kutgan.

Abdulla Avloniy avlodlari bilan suhbatlashdi, ular bu shaxsning viloyatimiz madaniyati, adabiyoti va maorifiga qo‘shgan hissasi haqida gapirdi.

Avloniyini biz - pedagog va islohotchi – deb bilamiz. Albatta, bekorga emas!

Avloniy 1904 yilda 22 yoshida yangi metod maktabini ochadi. O‘zi o‘quvchilar uchun stol va doska yasadi. Nevaralarining aytishicha, Abdulla bobosi Mirnematboydan o‘choqchilik, duradgorlik va boshqa hunarmandchilikni o‘rgangan.

Avloniy olti oy davomida bolalarga o‘qish va yozishni o‘rgatdi. U maktablarda dunyoviy fanlardan: geografiya, kimyo, astronomiya, fizika, chet tillaridan dars berishni taklif qildi.

U maktab tizimiga o‘quvchilar bir sinfdan ikkinchisiga o‘tganda, shuningdek, dars va uy vazifalari orasidagi tanaffuslarda imtihon modelini kiritdi.

Avloniy “Yangi usul maktablari” uchun qo‘llanma va qo‘llanmalar yozib, o‘z tamoyillarini “Birinchi muallim” (1917-yilgacha to‘rt marta qayta nashr etilgan) va “Ikkinchi muallim” kitoblarida jamlagan.

Avloniy islohotlari konservativ odamlarning qarshiliklariga uchradi. Ularning iltimosi bilan Avloniy ochgan birinchi maktab yopildi.

– Birinchi maktab Mirobod tumanida bo‘lgan. Degrezlar tumanidagi ikkinchi maktabni ham xuddi shunday taqdir kutdi. Avloniy o‘z tarjimai holida uni kofir deb ataganligini qayd etgan. Lekin har xil to‘siqlarga qaramay, xalqni tarbiyalashdan to‘xtamadi, – deydi Gavhar Zokirova.

Jurnalistlik faoliyatida ham xuddi shunday qiyinchiliklarga duch keldi. U boshlagan gazetalar doimiy ravishda yopildi.

1917-yilda “Shuhrat” gazetasida Mirmuhsin degan kishi Buxorodagi eski (eski usul) maktabni tanqid qilib “Ikki tarixiy voqea” nomli maqola yozgach, katta janjal chiqdi. Shundan so‘ng Mirmuhsin qochib ketadi, Avloniy hibsga olinadi. Unga tosh otadilar, agar gazetani yopmasalar, unga janoza duosini (o‘liklar uchun duo) o‘qimaymiz, deb qo‘rqitdilar. Natijada u nufuzli odamlarning yordami bilan ozod qilindi. Xalqqa xizmat qilish, uni ma‘rifat sari yetaklash ana shunday qiyinchiliklar bilan uzviy bog‘liq edi.

Abdulla Avloniy maktabda tekin dars bergan, o‘quvchilari kam ta‘minlangan oilalardan bo‘lgani uchun bolalarga kitob tarqatgan.

Gavhar Zokirovaning aytishicha, Avloniy Lev Tolstoydan o‘rnak olib, shogirdlari nutqi ustida ishlash uchun grammofon olgan. Ular qo‘shiq kuyladilar, she‘rlar o‘qidilar, so‘ng ovoz yozishda o‘zlarini tingladilar va o‘qituvchi rahbarligida xatolarni tuzatdilar.

1909-yilda safdoshlari bilan birgalikda “Jamiyati xayriya” xayriya jamiyatini tuzdi. Jamiyat nizomida maktablarni qo‘llab-quvvatlash, kutubxona ochish, bolalarni chet elda o‘qitish, teatr spektakllarini qo‘yish kabilar ko‘p edi.

Abdulla Avloniy ortda ko‘plab she‘riy asarlar, nasriy, dramatik va publitsistik matnlar, darslik va o‘quv qo‘llanmalarini qoldirdi. U 1934 yilda vafot etdi, lekin uning asarlari birinchi marta 1960 yilgacha nashr etilmadi. Shu yillar davomida rafiqasi Salomat barcha yumushlarni o‘z zimmasiga oldi.

SSSRda Abdulla Avloniyga ustoz sifatida hurmat-ehtirom ko'rsatilgan, lekin uning teatr va jadidchilik faoliyati haqida so'z yuritilmagan. Nevaralarining so'zlariga ko'ra, Avloniy o'limidan 20 yil o'tib ham uning katta farzandlarini so'roqqa chaqirishda davom etgan.

Avloniy nevaralarining fikricha, u sovet hokimiyati paydo bo'lgandan so'ng deyarli darhol teatr va siyosatdan uzoqlashgani uchun jadidlarga qarshi qatag'onning birinchi to'liqinidan qutula oldi. Va u 1937 yilgi qatag'onlarga shunchaki yashamadi.

“Buvimning aytishicha, u ko'pincha mahsi (an'anaviy tufli) bilan uxlagan. Sababini so'rganida, agar kechasi uni olib ketishga kelsalar, hatto kiyinishiga ham ruxsat berishmaydi, deb javob berdi. Demak, Abdulla Avloniy uni har daqiqada olib ketish mumkinligini bilgan va his qilgan, – deydi Gavhar Zokirova o'z xotiralari bilan o'rtoqlashadi.

Uning aytishicha, u bobosi Turkistonda birinchi teatrga asos solganini o'zi teatr institutiga o'qishga kirganidagina bilgan. Oila bu haqda yana bir bor eslatmadi.

“Avloniy o'zbekchada arab alifbosida yozgan, lotin tilida sanoqli qo'llanmalar bor edi. Begali Qosimov Avloniy ijodini ilk bor o'rgangan va uning asarlarini kirill alifbosiga o'giran olimlardan biri bo'lgan.

Bugungi kunda Abdulla Avloniyning Afg'onistonga qilgan safarlaridagi xotiralari, maqolalari, hikoyalari, dramalari, she'rlari jamlangan ikki jildlik asarlar to'plami mavjud. Abdulla Avloniy ijodini o'zbek tilida targ'ib qilish juda muhim, chunki uning asarlari o'zbekiyabon kitobxonga mo'ljallangan”, — deb hisoblaydi yozuvchining nevarasi.

Adibning qizi Hakim uning asarlarini o'zbek tilidan rus tiliga tarjima qilgan, biroq ko'plab materiallar yo'qolgan.

– Prezident Karimov o'z nutqlari va asarlarida Avloniy so'zlarini keltira boshlaganidan keyin Avloniy xotirasi tiklana boshladi, – deydi arbobning nabirasi Xurshid Avlyanov. – Shundan so'ng uni maktablarda o'qita boshladilar, bolalarga she'r va sahna asarlarini o'rgata boshladilar. Undan oldin u haqida ko'p gapirilmagan. 1953 yilgi Sovet ensiklopediyasida Avloniy haqida kichik bir eslatma bo'lib, unda uning ustozlikdagi xizmatlari qayd etilgan.

2020-yilda Prezident Mirziyoyevning farmoni bilan Abdulla Avloniy, Mahmudxo'ja Behbudiy va Munavvarqori Abdurashidxonov milliy ta'lim tizimini shakllantirishga qo'shgan hissasi uchun vafotidan keyin “Buyuk xizmatlari uchun” ordeni bilan taqdirlandi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Source: <https://www.ziyouz.uz/ru/literatura/period-dzhadidskoj-literatury/168--1874-1934>

2. Source: <https://www.ziyouz.uz/ru/literatura/period-dzhadidskoj-literatury/168--1874-1934>

3. ABDULLA AVLONIY. TURKIY GULISTON YOXUD AXLOQ
YAXSHI XULQ, YOMON XULQ

4. ABDULLA AVLONIY. TURKIY GULISTON YOXUD AXLOQ
AXLOQ

